

Juha Peltoniemi

31. maaliskuuta 2019

Sosiaaliturvaa vai heitteillejättöä

Sisällys

Johdanto vai johdattelu.....	1
Yleinen vai erityinen.....	2
Kansalaispalkka vai perustulo.....	3
Tuki vai verovähennys.....	3
Lahja vai laina.....	4
Työ vai lepo.....	5
Rahaa vai tavaraa.....	6
Tukea asukkaalle vai omistajalle.....	7
Tasamäärä vai ansiosidonnainen.....	8
Jakava vai rahastoiva järjestelmä.....	8
Nuorena vai vanhana eläkkeelle.....	9
Julkinen vai yksityinen terveydenhoito.....	10
Vanhuksille hoivaa vai säilytystä.....	11
Kunta vai valtio.....	12
Maksulla vai maksutta.....	13
Yhteenvetoa vai johtopäätöksiä.....	14
Viitteitä.....	16

Versio 31. maaliskuuta 2019

© 2015, 2019 Juha Peltoniemi ja Neutrinica Oy

Lataaminen, tulostus sekä kopiointi ja jakelu sähköisessä tai tulostetussa muodossa sekä osittainen lainaaminen sallittu vapaasti ei-kaupallisiin tarkoituksiin hyvää tapaa noudattaen. Plagiointi ja muuttaminen ehdottomasti kielletty.

Elektroninen dokumentti (odt/pdf)

Neutrinica Oy, Oulu

Johdanto vai johdattelu

Sivistysvaltion tulee huolehtia kansalaisistaan myös heidän heikkoina hetkinä. Tätä kutsutaan sosiaaliturvaksi. Yleistä sosiaalivakuutusta tarjoavaa yhteiskuntaa kutsutaan hyvinvointivaltioksi.

Sosiaaliturva kuitenkin maksaa. Kansalaisille avustuksina annettavaan sosiaaliturvaan menee Suomessa jo yli 44 miljardia euroa julkista rahaa, josta suorina rahamääräisinä tulonsiirtoina 38,5 miljardia (vuonna 2013). Tämä on yli kaksi kertaa niin paljon kuin julkisen sektorin palkkakustannukset (nettokustannuksin). Lisäksi terveydenhuollon palkka- ja toimintakustannuksiin menee yli 15 miljardia euroa ja sosiaalihuollonkin kustannuksiin miljardeja. Vertailun vuoksi, Suomen bruttokansantuote on noin 200 miljardia ja julkisen sektorin menot noin 100 miljardia.

Liiallinen sosiaaliturva saattaa ylittää veronmaksajien kestokyvyn. Liian kova maksurasite houkuttelee väärinkäytöksiin ja vapaamatkustamiseen. Siksi sosiaalimenoja ei saisi kasvattaa kohtuuttoman suureksi.

Sosiaaliturvan menot kasvavat koko ajan. Kustannuksia lisäävät erityisesti väestön eliniän lisääntymisen sekä ikärakenteen ikäpainottuneisuuden tuomat ikäriippuvat kustannukset. Ikäriippuvat menot ovat jo ylittäneet 20 % bruttokansantuotteesta ja niiden ennustetaan nousevan 25 % asti.

Sosiaaliturvan liittyy vaikeasti hahmotettavia kannusteongelmia. Tieto turvasta voi laiskistaa ihmisiä, mutta toisaalta voi rohkaista yrittämään. Kannustevaikutukset vaihtelevat yksilöllisesti niin paljon, että kenenkään ei pitäisi tehdä johtopäätöksiä itsensä tai lähipiirinsä perusteella, vaan asian selvittäminen ja mallintaminen vaatii aika perinpohjaista tutkimustyötä.

Pohdin tässä, kuinka oikeusvaltiossa toteutetaan sosiaalisesti oikeudenmukainen mutta samalla tehokas ja kannustava sosiaaliturva ilman merkittäviä sivuvaikutuksia. Täydellistä mallia en löydä, vaan kaikilla on hintansa ja haittansa. Jokainen valinta on kompromissi.

Yleinen vai erityinen

Sosiaaliturva voidaan järjestää yleisesti, universaalisti, kaikille tietyt ehdot täyttävälle taikka erityisesti, tarveharkinnaisesti kaikkein heikoimmille. Pohjoismaiseen järjestelmään kuuluu universaali sosiaaliturva, kun taas esimerkiksi anglosaksisessa ja latinalaisessa maailmassa suositaan enemmän erityistä, tarveharkinnaista sosiaaliturvaa.

Taloudelliselta kannalta tarveharkinnainen täsmätuki tuottaa vähiten suoria kuluja optimoimalla annettavan tuen. Se vaatii kuitenkin suhteessa paljon enemmän hallintoa. Lisäksi se tuottaa epäsuoria vaikutuksia, joilla on kauaskantoisempia vaikutuksia. Inhimilliseen arviointiin perustuvaan tarveharkintaiseen päätöksentekoon kuuluu väitteiden ja todisteiden esittäminen ja tarkistaminen. Sellainen myös tuottaa helposti asiakkaalle kiusauksen liioitella, vähätellä tai jopa vääristellä väitteitä, toisin sanoen vedättää viranomaisia myöntämään enemmän tukea kuin hänelle normaalisti kuuluisi. Ei sellainen vedätys tietenkään viranomaisiin rajoitu, vakuutusyhtiöt tuntevat saman ilmiön.

Viranomaiset tietenkin huomaavat suuren osan vedätyksistä. He vastaavat siihen entistä suuremmalla kontrollilla. Asiakkailta vaaditaan entistä enemmän tositteita, heitä kuulustellaan tiukemmin ja heidän toimiaan valvotaan, jopa kytätään. Jotkut asiakkaat keksivät keinojaan kiertää kontrollia. Samalla viranomaiset suhtautuvat asiakkaisiin epäilevämmiin, ikään kuin jokainen pyrkisi vedättämään ja vastatoimena leikkaavat automaattisesti kaikilta väitteiltä puolet pois, jolloin rehelliset eivät aina saakaan, mitä kuuluu. Syntyy epäluottamuksen ja kyttäyksen kulttuuri.

Siten saatava sosiaaliturva saattaa riippua osaltaan kunkin vedätyskyvystä taikka tueurista. Vielä pahempaa on, että sivulliset saattavat kokea sen riippuvan parstasta ja suhteista paljon enemmän kuin se todellisuudessa riippuu. Sellainen nakertaa kansalaisten luottamusta viranomaisiin ja toisiinsa, vaikka todellinen korruptio jäisikin vähäiseksi. Luottamuksen puute yleistyy muuhunkin kanssakäymisen, mikä vaikeuttaa kaikenlaista yhteistyötä.

Universaali sosiaaliturva sen sijaan ei nakerra luottamusta samalla lailla. Eräässä tutkimuksessa (Kumlin & Rothstein 2005) universaali sosiaaliturva todettiin Skandinavian korkean sosiaalisen pääoman lähteeksi.

Kannatan pääsääntöisesti universaalia sosiaaliturvaa. Sitä voidaan täydentää erityisiä tarpeita varten suunnatuilla tarveharkinnaisilla avustuksilla, mutta sellaiset pitää rajata vain erityisimpiin tilanteisiin, joihin tavallinen kansalainen ei koskaan joudu.

Kansalaispalkka vai perustulo

Universaalia tukea voidaan maksaa kaikille yleisen perustulon muodossa. Erottaisin kansalaispalkan käsitteellisesti perustulosta. Kansalaispalkka on palkka tehdystä työstä, mitä käsittelen tuonnempana.

Perustulo korvaisi työttömyyspäivärahat, sairauspäivärahat, opintorahan sekä eräät muut sosiaalitet lukuun ottamatta ansiosidonnaisia osia. Sellaisiin menee nykyisin valtion ja kuntien budjeteista reilut 13 miljardia euroa. Tätä vastaava kustannusneutraali taso perustulolle olisi noin 400 euroa kuussa. Vihreä liitto on esittänyt perustulon määräksi omiin laskelmiinsa perustuen 560 euroa, joka on rahoitettavissa korottamalla tuloveroja. Se kompensoituisi siten, että keskimääräiset nettotulot säilyisivät samoina, jolloin se ei vaatisi puuttumista muihin vero- ja meno-kehyksiin. Tulonjakoa se muuttaa jossain määrin. Minusta saisi muuttaa enemmänkin eli korjaisiin vihreiden mallia lisäämällä muutaman veroluokan lisää, millä korotetaan erityisesti ylimpien tuloluokkien verotusta. Siitä saatavat lisäverotulot ovat marginaalisen pieniä, mutta periaatteessa vahvimpien pitäisi osallistua suuremmalla osuudella yhteisen hyvän tuottamiseen.

Tuki vai verovähennys

Sosiaalitet voidaan antaa suoran tuen taikka verovähennysten muodossa. Ennen vanhaan Suomessakin sai vähentää tuloista erilaisia sosiaalisia vähennyksiä, ehkä vieläkin jotakin. Progressiivisen verotuksen ansiosta rikkaat hyötyvät sellaisesta enemmän kuin köyhät. Joitain vähennyksiä tehdään suoraan veroista, jolloin ne kohdistuvat yhtä suurina rikkaille ja keskituloisille, ei kuitenkaan köyhille, jotka eivät veroja maksa.

Nykyisin melkein kaikki tiet annetaan suorana tukena.

Kolmas tapa on negatiivinen vero. Se tarjoaa vaihtoehtoisen tavan toteuttaa perustulo, jos se kohdistuu yhtäläisesti kaikkiin. Idea lienee syntynyt valistusajan Englannissa ja sittemmin siihen on tarttunut erityisesti Milton Friedmanin chicagolainen koulukunta, joka myös kannatti tasaveroa. Tuki siis myönnetään verovähennyksenä, mutta jos verovähennys ylittää maksuun pantavat tuloverot, kansalainen saa eron rahana itselleen.

Laskennallisesti on aivan sama, annetaanko tietyn määräinen sosiaalituki suorana tukena vai epäsuorasti verovähennyksenä tai negatiivisena verona. Psykologisesti nämä eroavat, koska toinen johtaa näennäisesti korkeampaan veroasteeseen kuin toinen. Liian korkeaksi koettu veroaste saattaa laukaista kansalaisissa suuttumusta ja veronvuotoa.

Kannatan universaalien sosiaaliturvan antamista ensisijaisesti negatiivisena verona. Se ei kuitenkaan voi olla kovin suuri.

Kansalaisille ja yritykselle annetaan myös verotukea ei-sosiaalisin perustein. Verotuella tarkoitetaan, että jollekin erityisryhmälle annetaan huojennus, jota eivät muut saa. Esimerkiksi eräät tuotteet on vapautettu arvonlisäverosta tai niille käytetään alemmaa arvonlisäveroa. Ruoan arvonlisäveroale ei juurikaan kohdistu köyhiin – rikkaat käyttävät ruokaan paljon enemmän ostaessaan kalliimpaa ja mahdollisesti laadukkaampaa ruokaa. Sosiaalisesti olisi kannattavampaa nostaa ruoan arvonlisäveroa ja sijoittaa osakin siitä heikossa asemassa olevien tukemiseen, esimerkiksi lapsilisien tai niitä vastaavien tukien (negatiivisten verojen) nostamiseen.

Lahja vai laina

Sosiaaliturvaa annetaan pääosin saajalle lahjana. Siihen ei liity velvoitetta vastapalvelukseen. Poikkeuksen muodostaa opintotuki, joka on suurimmaksi osaksi lainaa. Myös kunnat maksavat joitain sosiaalilainoja.

Muitakin sosiaalitukia voitaisiin muuttaa lainamuotoiseksi. Lainaa jakaa yksilön elinkustannuksia koko elinkaaren ajalle, vähän päinvastoin kuin pakkosäästö eläkkeisiin. Lainaa saa hakijan harkitsemaan tarkemmin ennen hakemista.

Takaisinmaksuveloitteen ja hakijan oletetun itseharkinnan vuoksi lainaa voidaan myöntää kevyemmällä byrokratialla kuin harkinnanvarainen lahjamuotoinen tuki. Toisin

sanoen virkamiehen ei tarvitsisi pohdiskella, täyttääkö hakija kaikki edellytykset. Laina tulee kokonaisuudessaan edullisemmaksi kuin tuki, vaikka oletettavasti luottotappiot nousisivat merkittävän suuriksi lainansaajien varattomuuden vuoksi.

Lainamuotoiseen tukeen liittyy omat vaaransa. Näistä pienimpiä ovat mahdolliset luottotappiot. Niitä varmasti tulee, mutta tuskin niin paljon, että yhteiskunta siihen kaatuisi. Luottotappiot alittanevat joka tapauksessa ilmaisen tuen. Vakavampi uhka tulee mahdollisesta moraalien lipsumisesta, jos johonkin kansanosaan muodostuu alikulttuuri, että lainaa saa eikä sitä tarvitse maksaa takaisin. Siksi lainaa voi kokeilla aluksi rajoitettuna. Samoin pitää kokeilla, miten vakiomäärää suurempi laina pitää perustella. Liialliset todisteluvaatimukset voivat johtaa sosiaalisen pääoman laskuun.

Kannatan mahdollisen yleisen negatiivisen veron (perustulon) päälle annettavan henkilökohtaisen tilannesidonnaisen sosiaalisen antamista ensisijaisesti lainamuotoisena.

Työ vai lepo

Palkkatyö on parasta sosiaaliturvaa. Sosiaaliturvalla ei tule kannustaa työttömyyteen eikä työttömyyskorvauksia saa käyttää vitkutteluna työpaikkojen luomiselle.

Yhteiskunnan – viime kädessä valtion – tulee taata jokaiselle mahdollisuus jonkinlaiseen palkkatyöhön, jolla voi itsensä ja perheensä elättää. Jos ansiosidonnainen työttömyyskorvaus on 70 % aiemmasta palkasta, mistä 94,5 % kustannetaan verovaroin, niin kustannusneutraalisti yhteiskunta voi tarjota työttömälle osa-aikaista työtä 5 tuntia päivässä lähes samalla tuntipalkalla.

Työtakuun ongelmaksi jää sopivan työn löytäminen. Sinällään tekemätöntä työtä Suomessa riittää, mutta kaikkien kyvyt ja halut eivät kohdistu tarpeellisimpiin tehtäviin. Työn lyhytaikainen luonne laskee työnantajan motivaatiota kouluttaa työntekijää, jota erityisesti kannustetaan vaihtamaan toiseen työpaikkaan heti, kun sellainen saa. Helpointa on löytää tutkimustyötä työttömille tutkijoille, koska he yleensä löytävät tutkimusaiheet itse. Hätäaputoilla ei pitäisi korvata normaaleja työtehtäviä, jotta ei rapautettaisi työehtoja.

Muuten suoraa rahallista avustusta universaalisen tuen lisäksi annettakoon vain niille, jotka eivät pysty työtä tekemään. Sellaisiakin on. Psykkisen ja henkisen

terveyden asettamien rajoitusten lisäksi Suomessa on kymmeniä tuhansia sosiaalisesti, psykologisesti tai moraalisesti työrajoitteisia, joille on hyvin vaikea keksiä tuottavaa työtä ilman kohtuuttomia vahinkoriskejä tai valvontakustannuksia. Toisaalta Suomessa on satoja tuhansia työhaluisia ihmisiä vailla työtä.

Sosiaaliturvasta tulee poistaa kaikki kannustinloukut. Nyt niitä on aivan liikaa: työnteko ei juurikaan kannata, jos tarpeeksi röyhkeä tekoköyhä ihminen saa 80 % palkastaan sosiaaliapuina tekemättä mitään. Kun jokaiselle taataan tietty perustulo sekä tilapäisen tarpeen mukaan lainaa, eikä näitä vähennetä tilapäisen, osa-aikaisen, keikka-luonteisen tai päätoimisen palkkatyön perusteella, ei tuen menettäminen vie ulkoista motivaatiota työn vastaanottamiseen. Tällä hetkellä tämä ei ole kovin ajankohtaista, koska töitä ei ole tarjolla, mutta hypoteettisen ja odotetun nousukauden aikana kaikki kynnelle kykenevät tahdotaan töihin.

Pitää kuitenkin varoa syyllistämästä työttömiä liikaa. Harva on omasta tahdostaan työtön ja moni hakee töitä kaikin keinoin epätoivoisesti, mutta jostain syystä ei vain sovi työmarkkinoille. Moni masentuu, eikä masentuneelle koskaan saa sanoa, että ”ota itseäsi niskasta kiinni”.

Rahaa vai tavaraa

Sosiaaliturvaa voidaan antaa rahana tai hyödykkeinä. Erityisesti terveydenhoitoa tarjotaan pääasiassa puoli-ilmaisena palveluna sitä tarvitseville. Myös koulutus ja koulu-ruokailu annetaan kaikille tasapuolisesti ilmaisina hyödykkeinä.

Muiden tarpeellisten henkilökohtaisten tavaroiden hankkimiseksi on kolme vaihtoehtoa:

1. Könttäsomma: Asiakas saa todettuun tarpeeseen taulukon mukaisen korvauksen rahana. Jos hän hankkii sitä kalliimman tavaran, hän maksaa erotuksen, mutta jos saa halvemmalla, saa pitää erotuksen itsellään.
2. Täysi korvaus: Asiakas hankkii tavaran ja saa kuittia vastaan korvauksen. Korvaukselle voi olla yläraja tai omavastuu.
3. Tavara: Yhteiskunta hankkii itse tavaran ja luovuttaa sen tarvitsijalle.

Yleensä vaihtoehto 1 tulee edullisimmaksi yhteiskunnalle. Se voi kuitenkin herättää närää sivullisissa ja teettää ylimääräistä työtä saajalle. Saaja saattaa kuitenkin parhaiten

saada toivomansa ja siten pystyy optimoimaan oman etunsa. Vaaraksi voi tulla, että rahoja kontrolloiva lähiomainen vie avustuksen itselleen tai jättää säästöön. Toisaalta epäkypsä edunsaaja voi käyttää saamansa rahan nopeasti toisiin tarkoituksiin, kuten päihteisiin. Vaihtoehto 3 voi osoittautua edulliseksi, jos virasto pystyy hankkimaan suuren määrän tavaraa ja järjestämään sille tehokkaan jakeluverkoston.

Tässä en vaadi mitään yhtenäistä käytäntöä. Eri tilanteisiin sopivat erilaiset käytännöt. Hyväksyn könttäsumman käytön useisiin terveydellisiin erityistarpeisiin. Nälkää näkeville tai muuten vain terveellistä ruokaa hamuaville perustaisin julkisia kippoloita, joista jokainen saisi ilmaiseksi vatsansa täyteen hyvää ja terveellistä kaurapuuroa, juhlapäivinä myös hernekeittoa.

Turvapaikanhakijoille tarjoaisin avun mieluummin materiaalisena, vaikka kalliimmaksi tulisivatkin. Siten vältetään väärinkäytöksiä tai kuvitelmia sellaisista, joilla ruokitaan paha verta kantaväestöön. Se myös tarjoaa säännöllisen mahdollisuuden inhimilliseen kohtaamiseen, kannustukseen ja myös kontrolliin, missä tarvitaan. Kohtaaminen on yksi osa kotoutumista.

Tukea asukkaalle vai omistajalle

Suomessa maksetaan lähes 2 miljardia euroa vuodessa asumistukea. Lisäksi asuntovelkojen korkoja saa vähentää verotuksessa. Kuntien alihintaisia vuokra-asuntoja voidaan myös pitää asumistukena. Piilevät tuet kustantanevat vielä jonkun miljardin. Eniten asumistukia maksetaan pääkaupunkiseudulle, missä asuminen maksaa eniten.

Suuri osa asumistuista valuu kuitenkin asunnon omistajien taskuihin. Kasvu-keskuksissa vanhojen asuntojen ja rakennusmaan hinta määräytyy kysynnän ja tarjonnan mukaan. Asumistuki lisää kysyntää. Koska tarjonta ei lisäännä, se nostaa vuokratasoa vastaavasti.

Yleiset asumistuet pitäisi siten lakkauttaa. Edullista asumista tuetaan tehokkaimmin huolehtimalla riittävästä asuntotarjonnasta, minkä monet kunnat ovat tietoisesti laiminlyöneet keskittyessään vaalimaan päättäjien omien asuntojen arvoja. Jäljelle jättäisin vain erityisryhmien tukia. Säästyneillä rahoilla voidaan alentaa köyhien verotusta, nostaa perustuloa (negatiivista veroa), antaa muuta täsmätukea tai vaikka rakentaa markkinahintaisia asuntoja.

Tasamäärä vai ansiosidonnainen

Osa sosiaaliturvastamme riippuu saajan aiemmista ansioista, kuten työeläkkeet ja työttömyyskorvaukset. Sinänsä on perusteltua, että eläkkeen tai vastaavan korvauksen määrä on verrannollinen itse (pakolla) maksetun vakuutusmaksun suuruuteen. Erityisesti sitä voidaan perustella vapaaehtoisesti otetuille vakuutuksille. Sen sijaan kaiken valtion tai kuntien maksaman universaalien tuen tulee olla tasamääräistä.

Työeläkkeet maksetaan juridisesti yksityisten työeläkevakuutusyhtiöiden pussista, mihin jokaisen vakuutetun tulee maksaa ansioihin verrannollista vakuutusmaksua. Muodollisesti vakuutus jakaantuu työntekijän ja työnantajan kesken. Perustellusti maksaja voi odottaa saavansa maksuun verrannollisen korvauksen. Kohtuullisesti lakisääteinen työeläke voisi olla suunnilleen puolet inflaatiokorjatusta keskipalkasta (nettona) työuran aikana. Tätä suuremmat eläkkeet tulisi jokaisen itse hoitaa vapaaehtoisen eläkevakuutuksen kautta.

Ansiosidonnaisten työttömyyskorvausten ansiosidonnaisuutta sen sijaan ei voi samoin perustella. Vaikka nekin maksetaan muodollisesti yksityisten työttömyyskassojen pussista, eivät kassat saa työläisen maksamista ansiosidonnaisista työttömyysvakuutusmaksuista kuin 5,5 %. Loput 94,5 % maksaa valtio ja työnantajat. Vakuutusmaksut eivät myöskään jakaudu millään lailla ennakoitavan työttömyysriskin perusteella, vaan jokainen voi vapaasti kasvattaa riskiään ja siten hyötyä toisten työstä.

Yleisen oikeudenmukaisuuden vuoksi kaikkien ansiosidonnaisen etujen maksu tulisi siirtää muodollisesti yksityisille sosiaalivakuutusyhtiöille, jotka saavat tulonsa yksinomaan vakuutettujen itse (pakolla tai vapaaehtoisesti) maksamista ansiosidonnaisista maksuista.

Jakava vai rahastoiva järjestelmä

Nykyisin valtiollinen ja kunnallinen sosiaaliturva on jakava eli sosiaalitukea maksetaan suoraan verovaroista. Puoliyksityinen eläkevakuutusjärjestelmä sen sijaan on osittain (25 %) rahastoiva eli osa eläkevakuutusmaksuista sijoitetaan osakkeisiin ja muihin arvopapereihin, joiden tuottoa käytetään tukien maksamiseen.

Säilyttäisin julkisen tasamääräisen sosiaaliturvan edelleen jakavana. Sen sijaan voisin harkita puoliyksityisen ansiosidonnaisen sosiaaliturvan muuttamista kokonaan

rahastoivaksi. Silloin työeläkkeen ja muun ansiosidonnaisen sosiaaliturvan määrä riippuisi kunkin laskennallisesta rahasto-osuudesta sekä rahaston kulloisestakin tuotosta. Saatava tuki siten riippuisi osaltaan taloudellisesta tilanteesta. Siirtymä toteutettaisiin yhdellä kertaa valtion obligaatioiden avulla.

Reaalitalouden kannalta kaikki palvelut ovat luonteeltaan jakavia. Palveluja ei voi säästää eikä siirtää. Reaaliomaisuutta sen sijaan voi säästää tulevaisuuteen. Monet rahastointiin liittyvät sijoitukset ja saatavat kuitenkin ovat vain laskennallisia oikeuksia tuleville palveluille.

Sosiaalimenojen verotuksessa noudatetaan yksinkertaisen verotuksen sääntöä: Eläkkeet ja vakuutusluonteiset edut ja avustukset, jotka on alun perin maksettu bruttotuloista ja vähennetty veroista ovat veronalaisia ja korvaukset, jotka ovat peräisin kertaalleen verotetuista nettotuloista, ovat verotonta.

Nuorena vai vanhana eläkkeelle

Eläkkeen tarkoituksena on tarjota toimeentulo niille, jotka iän, vamman tai terveyden vuoksi eivät enää pysty hankkimaan elantoansa työnteolla. Yhteiskunnalla ei ole yleistä moraalista velvoitetta tarjota muuta korkeampaa eläketurvaa.

Kannatan, että yleinen kansaneläkeikä nostetaan 70 vuoteen. Erityisiin työtehtäviin, varsinkin ruumiilliseen työhön, voidaan säätää alhaisempi eläkeikä, jos työntekijöiden kouluttaminen toisiin tehtäviin ei ole tarkoituksenmukaista. Sellainen tietenkin vaatii korkeampia eläkevakuutusmaksuja kyseisissä tapauksissa.

Tietenkin pitäisi tarjota erityisiä eläkkeitä iästä riippumatta niille, jotka eivät voi heikentyneen terveyden tai vamman vuoksi päästä työelämään. Työkyvyttömyyseläkkeen laskemiseen käytetään omaa laskukaavaa. Syyttömästi vammautuneen ja sairastuneen elämä lienee muutenkin vaikeaa, jotta sitä ei pidä kurjistaa turhan pienellä eläkkeellä.

Jokaiselle tulisi varata oikeus jäädä omakustanteisesti eläkkeelle virallista eläkeikää aiemmin. Tämä tulisi rahoittaa joko omilla säästöillä tai vapaaehtoisen eläkevakuutuksen kautta.

Yleisille leskeneläkkeille en näe tarvetta. Jokainen voinee hankkia yksityisen henkivakuutuksen tarpeen mukaan. Toisaalta julkisen sektorin tulee joka tapauksessa turvata lapsille riittävä elatus, jos huoltajat eivät siihen pysty.

Julkinen vai yksityinen terveydenhoito

Yleisen teorian mukaan kattava terveydenhoito toteutetaan kustannustehokkaimmin julkisena palveluna. Rahoitus voidaan jakaa asiakasmaksujen ja verotulojen kesken.

Yhdysvalloissa on todettu, että yksityiseen sairausvakuutusjärjestelmään perustuvan järjestelmän liiketoimintakustannukset ovat jopa 40 % kokonaisbudjetista. Tämän päälle tulee vielä yritysten sisäinen hallinto. Järjestelmän kokonaishallintokulujen osuus kokonaismenoista on lähes kymmenkertainen suomalaisen julkisen terveydenhoitojärjestelmään verrattuna (ilmeisesti noin 4 % ilman sivutoimisen työnjohdon palkkoja sekä yleisen keskushallinnon osuutta).

Julkiselle sektorille kuuluvia velvoitteita ei tulisi yksityistää tai ulkoistaa. Yksityistämisillä vain luodaan epävarmuuksia ja turhia kustannuksia yhteiskunnalle, kun yksityiset voittoa havittelevat tahot kuorivat kerman päältä. Lisäksi niihin liittyy juridisia riskejä, niin kilpailutusten onnistumisen, sopimusten kuin konkurssien suhteen. Nämä riskit lankeavat aina veronmaksajien maksettavaksi.

Yksityinen sektori voidaan säilyttää rinnalla vaihtoehtoisena, ei sitä kieltää kannata. Tällä hetkellä julkinen terveydenhoito ei vain pysty hoitamaan kaikkia, koska sille ei ole resursseja. Yksityinen terveydenhoitosektori tulee kuitenkin toimia kokonaan vaihtoehtoisena asiakasrahoitteisena kanavana, jolta asiakkaat hankkivat palvelunsa suoraan eikä julkisen sektorin alihankkijana. Turhan byrokratian poistamiseksi voidaan lakkauttaa yksityisen hoidon Kela-korvaukset. Ne ovat aika mitätön osuus niin yksityisen hoidon kokonaiskustannuksista ($80 \text{ M€}/5000 \text{ M€} = 2\%$) kuin julkisista terveydenhoitomenoista ($80 \text{ M€}/15 \text{ G€} = 0,5 \%$). Koska lääkärinpalkkio yleensä määräytyy lääkärin oman valinnan ja siten markkinahinnoittelun perusteella, kohdentuu Kela-tuki pääosin lääkärin omaan palkkioon eikä suoraan alenna asiakkaan maksamaa korvausta. Siltä osin tuki ei palvele tarkoitustaan.

Hammashuollossa voisi tilapäisesti kokeilla sekajärjestelmää. Jokaiselle taataisiin oikeus tarkistuttaa hampaansa terveystieteiden keskuksella 1-2 vuoden välein. Terveystieteiden keskuksen hammaslääkäri antaisi hoito-ohjelman, jota potilas voi kilpailuttaa

paikallisten yksityisten lääkäreiden kesken. Lopulliseksi tavoitteeksi tulee kuitenkin asettaa, että jokainen pääsisi halutessaan julkisen hammashoidon piiriin.

Myös optikko- ja silmälääkäripalveluja pitäisi tarjota terveyskeskuksissa. Silmälasien myynti voidaan edelleen jättää optikkoliikkeille. Myyjävetoinen reseptinkirjoitus tuottaa liian epäsymmetrisen asiakassuhteen.

Vanhuksille hoivaa vai säilytystä

Vanhusten hoivan resurssit eivät ole pysyneet ihmisten ikääntymisen tahdissa. Samalla käsitteet muuttuvat: nykyinen palvelutalo tarkoittaa ihan jotain muuta kuin kaksikymmentä vuotta sitten. Nykyisin palveluasumiseen pääsee vasta, kun sekä jalat että pää ovat jossain määrin toimintakyvyttömiä. Kyse on silloin jo oleellisesti laitoshoidosta, lähestulkoon vuodeosastoista.

Kotihoidon ja laitoshoidon väliin tarvitaan jotain järkevää vaihtoehtoa. Yleisen turvallisuuden vuoksi näiden toteuttaminen kuuluu ensi sijassa julkiselle sektorille. Yksityiset hoitokodit ovat osoittautuneet liian heterogeenisiksi, jotta niihin voisi yleisesti luottaa. Toisaalta julkisetkin hoitokodit voisivat hyvin periä riittäviä palvelumaksuja normista poikkeavien palvelujen tarjoamiseksi: ei kaiken tarvitse ilmaista olla.

Kannatan perhepalveluasumisen kehittämistä. Perhepalvelutalossa olisi erikokoisia perheasuntoja vuokrattavana omakustannushintaan, vaihtoehtoisesti osakkeina. Niihin pääsisi, jos taloudessa on yksi palvelua tarvitseva perheenjäsen. Hän olisi osan aikaa omaishoidossa, mutta saisi läheltä tarvittavat avustuspalvelut, jos auttava omainen käy töissä, harrastuksissa taikka ei itse oman ikääntymisensä vuoksi pysty enää riittävää hoivaa antamaan. Palvelutalossa olisi ruokala, muita yhteistiloja harrastamista ja kuntoutumista varten sekä ympärivuorokautista henkilökuntaa, joka pääsisi nopeasti kuivin jaloin apua tarvitsevan luokse. Välttämättömän hoitopalvelun lisäksi asiakas voisi ostaa muita palveluja, kuten siivouksen, pyykkihuollon ja ruokailut. Kustannustehokkuuden vuoksi palvelukompleksin tulisi olla varsin suuri eli monikerroksinen, monirappuinen kerrostalo. Siihen voidaan yhdistää myös muun tasoisia palveluasumisia sekä päiväpalveluja vieraille.

Kunta vai valtio

Nykyinen sosiaali- ja terveyshallinto ja sen rahoitus jakautuu varsin epäloogisesti valtiollisten ja kunnallisten sektorien kesken. Tätä hämmentävät erilaiset kuntayhtymät, sairaanhoitopiirit, Kela sekä muut rahastot ja vakuutuslaitokset. Vastuun, toiminnan, päätöksenteon ja rahoituksen jakautuminen eri tahoille voi johtaa tehottomuuteen, joustamattomuuteen sekä osaoptimointiin, missä potilasta saatetaan pallotella puolelta toiselle omien kustannusten säästämiseksi tai pitää perusteettomasti sairauslomalla.

Kompromissina on esitetty laajojen sote-alueiden muodostamista. (Näille ei vielä liene virallista nimeä – kuulemma sote-alue ei käy, mutta käytän sitä paremman puutteessa.) Yhdessä mallissa alueet muodostuvat viiden yliopistollisen keskussairaalan pohjalta ja siten epäsuorasti yliopistojen lääketieteellisten tiedekuntien ympärille. Toisena vaihtoehtona on rakentaa alueet keskussairaalojen varaan, joita on edellisten lisäksi 14 kappaletta, jolloin Suomeen muodostuisi 19 kokonaisvastuullista sote-aluetta. Valinta riippuu siitä, kuinka kattavaa hoitoa tavallisessa keskussairaalassa voidaan antaa eli kuinka suuri osa hoidettavista pitää siirtää yliopistolliseen sairaalaan ja kuinka suuri osuus kokonaisbudjetista kuluisi näiden hoitokuluihin. Sinänsä Suomeen voisi hyvinkin perustaa yhden uuden yliopistollisen sairaalan ja uuden lääketieteellisen tiedekunnan, koska lääkärinkoulutukseen tarvitaan lisää resursseja eivätkä vanhat yliopistot tahdo lisätä lääkärinkoulutusta.

Toisaalta kaikkein vaativimpien ja harvinaisimpien sairauksien hoito voidaan keskittää yhteen yliopistolliseen sairaalaan.

Kannatan kaiken terveydenhoitovastuun siirtämistä suurempien tai pienempien sote-alueiden hallintaan. Näiden tulisi vastata kaikista menoista, aina odotuskuluja ja sairaspäivärahoja myöten, ainakin riittävin osin. Tällöin niiden tulisi optimoida koko hoitoketju eikä niille jäisi tilaa säästää toisten julkisten organisaatioiden kustannuksella.

Samalla voisi harkita terveydenhoitoalan koulutuksen siirtämistä sote-alueiden alaisuuteen, aina lääketieteellisiä tiedekuntia myöten. Sote-piireillä olisi paras tieto lääkäreiden ja hoitajien tarpeesta ja siten paras mahdollisuus päättää koulutuksen määrästä. Ne myös vastasivat seurauksista. Nyt valtio säästää koulutusmenoista kouluttamalla aivan liian vähän lääkäreitä. Sen vuoksi lääkäreiden palkkataso on noussut korkeasti,

erityisesti keikkalääkärien taksat ovat täysin pöyristyttäviä. Tasapainoiset koulutusmäärät siten todennäköisesti laskisivat yhteiskunnan kokonaiskustannuksia.

Sote-alueiden valtaa käyttäisi vaaleilla valittava sotevaltuusto. Tällainen malli sopisi yhteen perustuslain 121 §:n kanssa ilman selittelyjä. Sinänsä en pitäisi pahana muuttaa perustuslakia, koska se on joka tapauksessa siltä kohdin aivan liian tulkinnanvarainen, mutta ilmeisesti siitä ei päästä riittävään yksimielisyyteen tällä aikataululla. Sotesektorin työntekijät eivät saisi olla vaalikelpoisia sotevaltuustoon.

Sote-alueet saisivat rahoituksensa erillisen sote-veron kautta sekä valtionavustuksina. Sote-alueen ja kunnan väliin ei tarvittaisi mitään hallintohimmeliä. Terveysasemat ja sairaalat siirrettäisiin sote-alueen omistukseen. Kunnalle voidaan jättää jotain vaikutusvaltaa oman alueensa hoidon alalla, mutta sen tulisi silloin vastata lisäkustannuksista. Pääsääntöisesti sote-alueiden pitäisi tuottaa terveyspalvelut itse. Siirtymäkautena hyväksyisin alihankinnan kunnilta, mutta yksityisen sektorin käyttöön alihankkijana suhtaudun kriittisesti. Sellainen voi altistaa osaoptimoinnille sekä tuottaa riskikustannuksia, jos alihankkija epäonnistuu tai lopettaa toimintansa.

Jos alueellinen sote-ratkaisu ei onnistu, voidaan sosiaali- ja terveystoimi jättää kokonaan valtion vastuulle. Pienet kunnat eivät siitä missään tapauksessa selviä.

Maksulla vai maksutta

Suuri osa sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluista tarjotaan ilmaiseksi. Osasta peritään symbolinen maksu, joka ei kata kustannuksia. Maksuilla on jatkuvia korotuspaineita, joita hillitään lakisääteisillä ylärajoilla. Kaiken ei tarvitse olla ilmaista.

Päivähoitomaksuja voisi hyvinkin nostaa ainakin parilla sadalla. Jos lapsilisät nousevat kolmin- tai jopa viisinkertaiseksi perustulouudistuksen myötä, voidaan maksujakin korottaa saman verran. Silloin voidaan poistaa kotihoidontuki – lastenhoidosta voisi kuitenkin tietyn edellytyksin saada kansalaispalkkaa. Jos koululaisille maksetaan täysimääräinen perustulo, heiltä voisi periä vastaavaa koulumaksua. Tähän toki liittyy periaatteellisia esteitä, joiden vuoksi lienee selkeämpää maksaa koululaisista pienempää perustuloa ja siirtää vastaavat menot suoraan kouluille.

Terveyskeskuskäynnistä on hyvä periä sopivaa maksua, joka kannustaa käyttämään varatun ajan ja hieman estää turhia käyntejä. Sinänsä turhat lääkärikäynnit

eivät ole suurikaan ongelma, käyttämättä jäävät ajat paljon suurempi. Maksu saa olla symbolisesti suurempi sellaisille tapauksille, joissa potilas itse voi elämäntavoillaan vaikuttaa hoidontarpeeseen, kunhan maksu ei ole niin korkea, että se estää hoitoon hakeutumista. Hammaslääkäri käy esimerkistä. Hammashoito saa kuitenkin pysyä ilmaisena erityisryhmille, joiden hampaat muun sairauden vuoksi reikiintyvät tavallista enemmän.

Yhteenvedoa vai johtopäätöksiä

Kannatan siis seuraavanlaista sosiaaliturvaa

1. Jokaiselle kansalaiselle myönnetään yhtäläinen perustulo negatiivisena verona. Tämä korvaisi lapsilisän, opintotuen perusosan, kansaneläkkeen ja työttömyyskorvauksen. Sopiva perustulon määrä olisi 300-500 €/kk, mutta se voisi vaihdella iän mukaan, jolloin eläkeikäisille voidaan maksaa jopa 1000 €/kk. Lasten perustulo maksetaan huoltajille – jolloin se voisi jopa olla verollinen. Koululaisten ja kotona asuvien nuorten aikuisten perustulo voisi olla hieman pienempi kuin oikeiden aikuisten (esim. 300 €/kk), jotta he eivät oppisi heti elämään pelkkien tukien varassa.
2. Jokainen kansalainen voi saada kansalaispalkkaa vastineeksi sovittavasta yhteiskunnallisesta työsuorituksesta, mukaan lukien työskentely vapaaehtoisorganisaatioissa, omaisten hoitaminen taikka tieteellinen ja taiteellinen työ. Korvaus olisi maksimissaan 1000 €/kk tai 10 €/h. Erityistapauksissa voisi maksaa enemmänkin, mutta silloin se muistuttaisi jo enemmän normaalia työtä, jonka tekemisestä tehdään erillinen työsopimus.
3. Jokainen voisi saada tilannekohtaiseen tarpeeseen sosiaalilainaa. Sen korko muuttuisi progressiivisesti nostetun määrän ja laina-ajan mukaan. Ilman selityksiä ja aiempia rasiitteita lainaa saisi ilmoitusluonteisella hakemuksella henkilöä ja huollettavaa kohti 500 €/kk, aina 20 000 € asti. Erillisen hakemuksen perusteella saisi lisälainaa toiset 500 €/kk tai perustellusta syystä kertasumman max 10 000 €. Määriä tulee säätää kokemusten mukaan. Lainan myöntäisi valtio tai sosiaalirahasto, tapauksesta riippuen. Se maksettaisiin takaisin veroluonteisesti palkasta.

4. Selkeään todennettuun terveydelliseen tai vastaavaan erityistarpeeseen kohdistuvat kulut korvataan kättösäsummana taulukon mukaan taikka täysimääräisinä tai osittain kuitteja vastaan tai antamalla välineet ilmaiseksi tai nimellisellä vuokralla.
5. Lakisääteiset sekä vapaaehtoiset ansiosidonnaiset edut (eläkkeet ja työttömyyskorvaukset) tulee hankkia erityisten sosiaalivakuutuslaitosten kautta. Nämä ovat lailla säädetyt julkisyksityisiä organisaatiota. Sosiaalivakuutusmaksut peritään kunkin ansiotuloista. Jokainen velvoitetaan lailla hankkimaan eläketurva, joka vastaa 50 % kunkin keskimääräisestä kumulatiivisesta inflaatiokorjatusta palkkatasosta. Sitä suurempi ansiosidonnainen sosiaaliturva jäisi vapaaehtoiseksi.

Ilmeisesti sairaspäivärahat pitäisi kuitenkin maksaa kokonaisuudessaan sote-alueiden pussista (ja sairausvakuutusmaksut maksaa sote-alueille), jotta ei luoda kannustimia osaoptimoinnille. Tämän jakautumista pitää vielä pohtia.

6. Pakolliseen eläkevakuutukseen perustuva yleinen eläkeikä nostetaan 70-vuoteen tai 50 vuoden työuraan, kumpi ensin tapahtuu. Erityinen eläkeikä voisi olla alempi ammateissa, joihin kuuluu raskasta ruumiillista työtä tai vastuuta, jota ikä rasittaa, jolloin siitä myös pitää maksaa korkeampaa eläkevakuutusmaksua. Jokaisella olisi oikeus jäädä eläkkeelle 60-vuotiaana, jos hän itse kustantaa eläketurvansa säästöillä taikka vapaaehtoisella eläkevakuutuksella. Työnantajalla olisi oikeus omalla kustannuksellaan siirtää 60 vuotta täyttänyt varhaiseläkkeelle (50 % palkasta).

Työkyvyttömyyseläke säilytetään, mutta muutetaan osittain määräaikaiseksi niiden osalta, joiden työkyvyttömyys koskee vain tiettyjä ammatteja tai tehtäviä eikä estä kouluttautumista toisiin tehtäviin.

Samalla poistetaan kunnallinen toimeentulotuki, asumistuki, opintotuki ynnä muut yleiset.

Terveys- ja sosiaalipalveluista saa periä kohtuullisia maksuja. Nämä eivät saa estää palvelujen käyttöä, mutta ne voivat ohjata asiakkaita tehokkaaseen käyttöön. Päivähoitomaksuja voi korottaa reilusti (600 €), jos lapsista maksetaan perustuloa (500 €).

Julkisen sektorin tulisi organisoida sosiaali- ja terveystyöt yhtenäisten alueellisten organisaatioiden pohjalta. Niillä olisi verotusoikeus sekä vaaleilla valittu valtuusto.

Sosiaaliturvan tarkempi säätäminen edellyttää vielä paljon lisää tieteellistä tutkimusta. Sosiaaliturva väistämättä vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen välillisesti ja välittömästi, joskus hyvinkin monimutkaisella ja tapauskohtaisesti vaihtelevalla tavalla. Nämä pitää ymmärtää ja mallintaa riittävän tarkasti. Jokaisesta toimesta ja muutoksesta väistämättä seuraa sivuvaikutuksia, jotka pitäisi ennakoita. Tässä en ole näitä kaikkia käsitellyt.

Monessa muussa esseessä olen esittänyt erilaisia ehdotuksia. Kun asiaa katsotaan eri kantilta, päädytään erilaisiin johtopäätöksiin. Lukijan pitäisikin pikemmin pohtia asioita syvällisemmin kuin omaksua kaikki pureksimatta.

Viitteitä

Kumlin S. & Rothstein B. (2005) Making and breaking social capital. The impact of welfare state institutions. *Comparative Political Studies* 38: 339-365.

Lisään loput viitteet, jos joskus jaksan.